

İMAM BİRGİVÎ'NİN (929-981H/1523-1573) BİR MEKTUBU

Ahmet Turan ARSLAN*

1. Giriş¹

XVI. Asır Osmanlı müelliflerinden, İmam Birgivî diye şöhret bulmuş olan Mehmed b. Pîr Ali'nin eserlerinde göze çarpan en bariz özelliklerden biri onun, yaşadığı devrin aktüel meselelerinden bahsetmiş olmasıdır. Denilebilir ki, onun kaleminden çıkan eserler, o günün tartışılan konuları, çözüm bekleyen problemleri ve insanların açıklanmasını istedikleri meseleleri ihtiva etmektedir. Bu itibarla onun bu mektubu, XVI. yüzyılın sosyal hayatını -bir kesitini de olsa- yansıttığı için önem taşır. Zira mektupta Sadrazam ve Şeyhulislâm'ın işlerine karıştığı ve onların da bu durumdan rahatsızlık duydukları kaydedilen Ataullah Efendi'ye nasihatler yer almaktadır. Tarihi ve sosyal olayların daha iyi ve daha doğru anlaşılması için artık bu tür belgelerin neşrine ihtiyaç duyulduğu da bir vâkıdır.

Mektup, Kânûnî Sultan Süleyman'ın kendisinin ve annesinin Ravza-i Mu-tahhara'ya vakfettikleri kıymetli eşya hakkında Ebussuûd Efendi'nin, yapılan bu vakfın câiz olduğuna dair verdiği fetvâya reddiye mahiyetindedir. Bu sebeple olmalıdır ki, mektubun tespit edebildiğimiz nüshalarından Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi Bölümündeki nüshasının başlığı "Reddül-Birgivî li fetvâ Ebi's-Suûd" şeklinde kaydedilmiştir.

Ayrıca, muhatabı olan zata öğütler ve İmam Birgivî'nin bid'atler konusundaki bazı düşünceleri ile Birgi'deki özel durumuna dair kimi bilgiler de bulunmaktadır.

Mektubun kime yazıldığına dair açık bir kayda rastlayamadık, fakat içinde yer alan nasihatlerin İkinci Selim'in hocası olan ve Birgivî ile aralarındaki muhabbetin derecesi bilinen Ataullah Efendi'nin özel durumu ve işleriyle yakından ilgili bulunması bizi, muhâtabın Ataullah Efendi olduğu kanaatine sevketti. Öte yandan

* Doç. Dr., M. Ü. İlahiyat Fakültesi.

1 Hayatı ve eserleri hakkında geniş bilgi için bkz: Ahmet Turan Arslan, İmam Birgivî Hayatı, Eserleri ve Arapça Tedrisatındaki Yeri, Seha Neşriyat, İstanbul, 1992.

İmam Birgivî, bazı risalelerinde, kendisinden o risalelerin yazılmasını isteyen şahsa telmihte bulunmuş. Bu telmihlerin bahsi geçen risaleleri şerhedenler tarafından "Sultan İkinci Selim'in hocası Ataullah Çelebi" diye açıklanması da kanaati-mizi kuvvetlendiren âmillerden olmuştur.²

Ataullah Ahmed Efendi, günümüzde İzmir'in Ödemiş kazasına 10 km. uzaklıkta bulunan ve vaktiyle Aydınoğulları Beyliği'nin merkezi durumunda olan Birgi'de dünyaya geldi. Leysîzâde Pîr Ahmed Çelebi, Merhabâ Efendi, Ebussuûd Efendi ve Sa'dî Çelebi'den okudu. Tahsilini tamamladıktan sonra çeşitli medreselerde müderrislik yaptı. Hasan Beyefendi vasıtasıyla Vezir-i Âzâm Rüstem Paşa'ya intisâb etti. Rüstem Paşa 954/1547-8 yılında İstanbul'daki medresesini yaptırdığında Ataullah Efendi'yi günlük 50 akçe ile ilk müderris olarak tayin etti.

957/1550'de, Manisa'da bulunan Şehzâde Selim'e hoca tayin edildi. Şehzâde Selim, babası Kânûnî Sultan Süleyman'ın vefatı üzerine 974/1566'da padişah olunca Ataullah Efendi'nin nüfuzu çok arttı, mâlî imkânları daha önceki padişah hocalarına nasîb olmayan bir şekilde genişledi.

Ataullah Efendi'nin İmam Birgivî ile aralarında kuvvetli bir dostluk vardı. O kadar ki, Ataullah Efendi doğum yeri olan Birgi'de yaptırmış olduğu Dârul-Hadîs'e İmam Birgivî'yi ilk müderris olarak tayin ettirmiş, ona iyi maddî imkânlar hazırlamış ve ismini medresesi ve diğer vakıflar için hazırladığı vakfiyede açıkça zikretmişti. İmam Birgivî de onun bu iyiliklerine telmihte bulunmuş³ ve açıklanmasını istediği konularda eserler telif etmişti. Bu "Mektub" da bu kabilden bir risaledir.

2 Birgivî, *Cilâu'l-Kulûb*, Sül.eymaniye Ktp. Hasan Hüsnü Kısmı nr. 788, varak 59 a; İshak b. Hasan ez-Zincânî el-Yemenî, *Ziyâu'l-Kulûb Şerhi Cilâu'l-Kulûb*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi, (Alasonyalı Hacı Cemal) Öğüt Bölümü nr 1211, varak 16 a; Mûsâ b. Ahmed el-Berâkâtî, *Muvahhudu'l-Mu'adil Şerhu Mu'adilu's-salât*, Dersaâdet, 1309, s. 12.

3 "Bu konuda bir risâle yazmam için bana; nimetlerine boğulmuş ve iyilikleriyle kuşatılmış olduğum için muvâfakat etmem ve yardımcı olmamdan başkası uygun düşmeyen bir kişiden -ki, Allah; bizim yerimize/adımıza ona iyi karşılık versin ve onu gizli ve açık kusur meydana getirecek şeylerden korusun!- işaret geldi. Ben de bu risâleyi yazdım ki, gönüller için bir parlaticı, kalpler için bir cilâ olsun; kalb-i selîm ile gelenler hâriç, kimseye malın da oğulların da fayda vermeyeceği gün olan kıyamet günü bize bir rızık olsun ve âlemlerin Rabbi'nin yanında yakınlık vâsıtası olsun... Ola ki, ancak O'nun rahmetiyle istediğini elde eden ve Cennet'e girenlerden oluruz ..

Ayrıca bu risâleden bir nüsha da işârette bulunan o Efendi'ye göndermek istedim; nimetlerinin ve lütuflarının bir kısmına mükâfât, iyiliklerinin birazı için karşılık olsun diye... Bunu Peygamber aleyhisselâmın şu sözüne imtisâl (uyamak, yerine getirmek) için yapmak istedim: "Bir kimseye bir iyilik yapılırsa ona mükâfât versin. Mükâfât vermeye gücü yetmezse o iyiliği (yapanı) ansın! Çünkü o kimseyi anan ona teşekkür etmiş olur. Şüphesiz ki, insanların Allah'a en çok şükredeni insanlara en çok teşekkür edenidir. İnsanlara teşekkür etmeyen, Allah'a şükretmez." Bu Hadis-i Şerif'i Ahmed b. Hanbel rivayet etmiştir " Bkz: Birgivî, *Cilâu'l-Kulûb*, İstanbul, Sahaflar Kethudâsı Es'ad Efendi Matbaası, tarihsiz, s. 3. Benzer ifadeler için bkz: Birgivî, *Mu'addilu's-Salât*, Sahaflar Kethudâsı Es'ad Efendi Matbaası, tarihsiz, s. 116-117.

Ataullah Efendi 979/1571-2 yılında vefat etti. Cenâzesi için büyük bir tören yapıldı. Padişah Bâb-ı Âlî'ye indi. Sadrazam Sokullu Mehmed Paşa ve diğer vezirler tabutunu taşıdılar. Cenaze, Süleymâniye Câmii'ne getirildi. Namazını Şeyhulislâm Ebussuûd Efendi kıldırdı. Şeyh Vefâ Türbesi hazînesine defnedildi.

Kabri türbenin giriş kapısının sağında ikinci mezardır. Mezar taşında şu ibare yazılıdır: "Merhum ve mağfûr Mu'allim-i Sultan Selim Hân-ı Sâni Hâce Ataullah Efendi Rûhiçün rıza-i Rabbi'l-Âlemîn için Fâtîha, sene 1171-Sene 979."

Kabir taşındaki birinci tarih -tahminen- sonradan yenilenmiş olan taşın konuluş tarihi, ikincisi ise Ataullah Efendi'nin vefat tarihini göstermektedir.⁴

Mektubun nüshaları:

1. Konya Yusuf Ağa Kütüphanesinde 8219 numarada kayıtlı olan nüsha Ali el-Murtazâ b. Ömer tarafından 1195/1780'de istinsâh edilmiştir.⁵
2. Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi Bölümü, nr. 3699 (128a-132a).
3. Süleymaniye Kütüphanesi Yazma Bağışlar Bölümü, nr. 1269 (225b-231b).

2. Metin⁶

[Soru]:

Merhûm ve mebrûr Sultan Süleyman -Aleyhi'r-rahmetu ve'r-Rıdvân- Hazretlerinin hatt-ı şerifleri ile tahrîr buyurdıkları vasiyyetnâmede "İki cevherî bâzû-bend, bir al cevherî sanduk vakfeyledim; bahâsıyla satılıp İki Cihan Fahri Muhammed Mustafa -Sallâhu aleyhi ve sellem!- Hazretlerinin rûh-ı şerîfleri için Cidde-i Mâmûre'ye su götürüle!" deyü buyurmuşlardır. Merhûm- ı merkûmun vasiyyeti dahi sâir mûsîler vesâyâsı gibi sülûs-i mallarından tenfiz olunur mu, yohsa, beytu'l-mâle mi âid olur?

el-Cevâb:

Tenfiz olunur; Beytu'l-mâl'le alâka yoktur.

4 Hayatı ve eserleri hakkında daha geniş bilgi için bkz: Ali b. Bâfî, *el-'İkdu'l-manzûm fî zıkrî efâdülü'r-Rûm*, Beyrut, 1395H/1975M., s. 407,408; Atâî, *Hadâiku'l-hakâik...*, Abdülkadir Özcan neşri, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1989M/1409H., s. 149-150, ayrıca, 132, 152, 154, 158, 165, 173, 174, 179, 180, 225, 240, 260, 271, 279, 289, 295, 318, 328, 330, 371, 404, 432, 444, 456, 457, 484, 485, 499, 523, 535, 536, 547, 558, 560, 574, 578, 580, 590, 620, 759; Mehmed b. Mehmed er-Rûmî, *Şekâik Zeyli*, Süleymaniye Ktp. Lala İsmail Efendi Bölümü, nr. 300; Cahit Baltacı, *XV.- XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri*, İstanbul, 1976, s. 583-584.

5 Asistanlık döneminde bu nüshayı istinsâh ederek istifâde etmemizi sağlayan halen Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi olan Sayın Prof. Dr. Süleyman Toprak'a burada teşekkürlerimi ifade etmek isterim.

6 Metin içinde köşeli parantezler içerisindeki nakiller Arapça'dan Türkçe'ye tarafımızdan çevrilmiştir. Ayrıca yine köşeli parantezler içerisinde mektubun muhtevasına yönelik bazı ara başlıklar tarafımızdan konmuştur

[Soru]:

Ve merhûm-ı merkûmun hâl-i sıhhatlerinde "Nezr-i Türbe-i Münevvere-i Fahr-i Mevcûdât Muhammed Mustafâ -Aleyhi's-Selâm!- deyü Ravza-i Şerîfe'ye bir murassa' kılıç göndermişlerdir ve valide-i kerimeleri merhûme dahi hâl-i sıhhatlerinde nezr deyü Ravza-i Mutahhara'ya bir altun zenzirlü altun kindîl gönderüp Hucre-i Şerîfe'ye ta'lik etmişler; ve bir altun murassa' kılıç ve bir altun murassa' tâc ve bir altun murassa' meftûl ve sekiz evrâk la'l ile otuz yedi incü ile bir büyük boyun la'lf ve bir çift la'lf küpe ve yetmiş dört iri boyun incüsü ve dört yüz dirhem bir altun murassa' kemer göndermişler, Medîne-i Münevvere'de olan hazîne mahfûz etmişler.

Bunlar nice olmak gerekdür; şer'an ne ma'kule nesneye sarf olmak gerekdür? Beyân buyurulup müsâb oluna!

el-Cevâb:

Ravza-i Münevvere'nin masârif-i lâzimesine sarf olunmak lâzımdır. Zikrolunan fetvâlar,⁷ bu fakîr anladuğum üzere sehv ü hatâdur. Bir nice vechile:

Ammâ evvelkisi Bâb-ı Sâlis'de⁸ zikir itdik ki, padişahın hazînesinde olan ya Beytül-mâl yahud harâmıdır.

Eğer bu vasiyyet itdüğü şeyleri gendüler satun aldı ise mülkleri olur. Velâkin semenini Beytül-mâl'den viricek Beytül-mâl'e medyûn olur. Bundan gayri neçe nâ-meşrû yerlere sarf itmekle dahi zımân lâzım olur. Ve hazîneye gelen harâmı dahi zımândır. Ve bi'l-cümle medyûn-ı müstağrakdır. Vasiyyet, ba'de'd-deyndür. Medyûn-ı müstağrak olanın vasiyyeti câiz değıldir. Birkaç nakiller yazalım ki, tâ bu sözüümüz hak idüğü kemâl mertebe zuhûr bula:

[*Mepsût*'ta⁹ şöyle demiştir: "Zamanımız zâlimlerinin zekât, öşür, cizye, harâc, vergi ve musâdere yoluyla aldıkları şeylerin durumuna gelince, bu konuda en sahih görüş, mal sahipleri bu alınan malların onlara verilmesi sırasında, zekât-sadaka vermiş olmaya niyet ettikleri zaman, bunların hepsinin mal sahiplerinden sâkit olmuş sayılmasıdır. Çünkü o malları elde bulunduranlar, kendi mallarından fazla olarak gerek müslümanların mallarından ellerinde bulundurdukları, gerekse

⁷ Bu fetvâlardan maksat, Ebussuûd Efendi'nin fetvâsı olabilir. Ancak Ebussuûd Efendi'nin fetvâları arasında özel olarak bu meseleye ait olanını tesbit mümkün olmadı. Bkz: Atsız, *İstanbul Kütüphanelerine Göre Ebussuûd Bibliyografyası*, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul, 1967; Ertuğrul Düzdâğ, *Şeyhulislâm Ebussud Efendi Fetvâları Işığında 16. Asır Türk Hayatı*, İstanbul, 1972.

⁸ İmam Birgîvî bu sözüyle meşhur eseri *et-Tarîkatu'l-Muhammediyye*'nin üçüncü bölümünü kastetmiş olabilir ki, gerçekten de orada bu konuya temas edilmektedir. Bkz: Birgîvî, *et-Tarîkatu'l-Muhammediyye*, İstanbul, 1307, s. 214-219.

⁹ Şemsu'l-Eimme Muhammed b. Ahmed es-Serahsî'nin (v. 443/1090) eseridir. el-Halvânî'nin talebesi olan bu müellif Horasan'lı olup Hanefî mezhebinde mezhebde müctehidlerden münâzaracı ve mücâhid bir zattır. Serahsî, *el-Mepsût*'u, kendisi hücre hapsinde iken talebesine -kitaba bakmadan- imlâ ettirdiği rivâyet edilir. Başka eserleri de vardır. Bkz: Hayreddin Karaman, *Başlangıçtan Zamanımıza Kadar İslam Hukuk Tarihi*, İstanbul, 1974, s. 135.

müslümanların mallarından üzerinde ödenecek olanları sahiplerine iade edecek ol-salar ellerinde birşey kalmaz da fakir haline gelirler. Hatta denmiştir ki, Horasan Vâlisi'nin zekât-sadaka alması câizdir.

Bu ibâre *el-Kâfi*'den¹⁰ nakledilmiştir.]

[Şemsu'l-eimme es-Serâhsî şöyle demiştir. "Mal sahipleri, o malları (zulmen alanlara) teslim ettiklerinde tasadduka niyet ettikleri zaman (o mallarla ilgili sorumluluğunun) hepsi kendilerinden düşer. Kişiden vergi ve musâdere yoluyla alınanların hepsi de böyledir. Çünkü, gerek müslümanların mallarından ellerinde bulunanlar gerekse kendilerine terettüp eden yükümlülükler kendilerine ait olan malın fevkindedir. Binâenaleyh, kendileri borçlu ve fakir kimselerin durumundadırlar. Hatta Muhammed b. Mesleme, Horasan vâlisi olan Ali b. İsa b. Hâmân'ın zekât almasının câiz olacağını söylemiştir." *el-İhtiyar*.] ¹¹

[Âlimlerimiz şöyle demiştir: "Âsiler (havâric) kendilerinden zekâtı aldıkları zaman mal sahiplerine uygun düşen, zekâta niyet etmeleridir. Alınan zekat mallarını ehil olanlara ulaştırmayan her zâlim hükümdârın (aldığında da hüküm) böyledir. Çünkü onlar ma'nen fakir kimselerdir. Zira onların alacak verecekleri hesap-lansa kendilerine ait birşey kalmaz. Bu sebeble onlar zekâtın sarf yeri olmuşlardır. *Tâcu's-Şeri'a'nun Şerhu'l-Hidâyesi*.] ¹²

Belh (şehir) emirine bir yemin kefareti vacib olmuştu. Bu durum ilim ehline soruldu, onlar da oruç tutacak diye fetvâ verdiler. Bunun üzerine, emir ağlamaya ve maiyyetine şöyle demeye başladı: İnsanlar şöyle diyecek: Demek ki senin ödeyeceklerin kendi malından fazla imiş de senin keffâretin hiçbir şeye sahip olmayan bir kimsenin yemin keffâreti gibi oldu... Bu meseleyi Kadıhan *Şerhu'l-Câmi'u's-Sağîr*'de zikretmiştir. İşbu ibare İbnu'l-Humâm'dan¹³ nakledilmiştir.

¹⁰ el-Hâkimu's-Şehid (241-334/855-945) tarafından, İmam Muhammed'in *Zâhiru'r-rivâye* diye anılan altı kitabından derlenerek telif edilen bu eser Hanefî mezhebinin temel kaynaklarından biridir. Bkz: Ahmet Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, Ankara, 1990, s. 32.

¹¹ Abdullah b. Mahmud b. Mevdûd el-Mavsılî'nin (599-683/1203-1284) Hanefî fıkına ait değerli bir kitabıdır. *el-İhtiyar* müellifin kendisinin yazdığı *el-Muhtâr*'a şerhtir. Kitabın metni sayın Prof. Dr. Celâl Yeniçeri tarafından dilimize kazandırılmıştır. Şamil Yayınevi, İstanbul, 1984.

¹² Tâcu's-Şeria (8/14. asır) ricâlinden olup *Hidâye*'yi şerhedenlerdir. Eserlerinden *el-Vikâye ısc el-Muhtar*, *Kenzu'd-dekâik ve Mecme'u'l-Bahreyn* ile birlikte Hanefî mezhebinde "mutûr-ı erba'a" diye anılan dört muteber kitaptan biridir. Bkz. Ahmet Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, Ankara, 1990, s. 77.

¹³ Aslen Sivas'lı olan İbnu'l-Hümâm (v. 861/1457) İskenderiye'de doğmuş, Kahire'de yaşamış ve orada vefat etmiştir. Baba yurdu Sivas'ta Kemâleddin İbn-i Hümâm vakfı kurulmuş ve kendisi 25-26 Mayıs 1991'de akdedilen bir sempozyumla anılmıştır. Kahire'de Karafe Kabristanında İbnu Ataulah el-İskenderî'nin türbesi yanında yer alan kabrinin tarafımdan temin edilen resmi sempozyum tebliğlerini ihtivâ eden kitapçığın dış kapağında basılmıştır. Bkz: Hayreddin Karaman, a.g.e., s. 164; Hakkı Aydın, *Sivas'lı İbn-i Humâm ve Tahrîri*, Sivas, 1993; Ahmet Turan Arslan, "Kemâleddin İbn-i Hümâm es-Sivâsî", *Sivas* (yöresel dergi), İstanbul, 1990, sayı: 1, s. 6-7; a. mlf. "Kemâleddin İbnü'l-Hümâm Hayatı, Şahsiyeti,

Ve onların bir mal olması (durumu). Onlar (gâsıblar) aldıklarını onlara karıştırmışlardır. Bu ise bir üketimdir. Zira o (kişi) Ebû Hanîfe'ye göre onu temyîze mâlik değildir ki, ona damân (kefalet, borç) gerekli olsun. Ve şöyle demişlerdir: O malda zekât vâcib olur. Ve o kişilerden zarar vermeksizin vâris olunur; zira zimmetleri onun misliyle meşguldür. Elindeki şey mikdarınca borçlu olan fakirdir. İbn Humâm (dan iktibâs edilmiştir.)

Bu cümleden zâhir oldu ki, bu vasiyyetün tenfizi lâzım degüldür. Bundan tenezzül eylesek, vasiyyet etdüğü padişahın mülki dahi olsa ve medyûn dahi olmasa gerü bu vasiyyetün tenfizi lâzım olmaz. Zirâ "vakf etdüm" deyü tasrîh etmiş. Eyle olsa vakıf şerâti riâyet olmak lâzım olur. Vasiyyet-i mutlaka hükmünden çıkar.

[*Tatarhâniyye*'de şöyle denilmiştir: Ebu Nasr ed-Debûsî'ye "Malımın üçte birini vakf olmasını vasiyyet ettim." diyen ve bu söze bir şey eklemeyen bir kimsenin durumu soruldu da şöyle dedi: O adamın malı nakid ise yani dirhem ve dinar ve benzeri halde ise, bu söz bâtıldır. Şu halde onun (birinci sözü) "Bu dirhemler vakıftır demesi gibidir. Ama malı gelir getiren arazi (akar) ve benzeri ise fakirlere vakıf olmuş olur.]

Bu mes'ele delâlet etdi ki, ma'nâ-yı vakfın riâyeti lâzım imiş. Zirâ "vakıf" anlamasa "vasiyyet-i mutlaka" olsa; bâtil olmaz.

[Yine orada (*Tatarhâniyye*'de) şöyle buyurulmuştur: Hasta "Malımın üçte birinin çıkarılmasını vasiyyet ettim." dese ve o söze bir şey ilâve etmese, o hastanın malının üçte birinin hepsi fakirlere sadaka olarak verilir.]

Menkûlâtдан müteâref olmayanın vakfı sahih değildir. Bâzûbend ve sandûkun vakfı müteâref değil idiği zâhirdür. Vakfı sahih olanlardan da olsa asl-ı vakıfdan bey' olunup semeni vücûh-ı hayırdan birine sarf olunmak şart olunmağla bâtil olur.

[*et-Tatarhâniyye*'de şöyle denilmiştir: "el-Hassaf vakıfla ilgili kitabında "Kişi (vakfedeceği) malların satılmasını ve (bedelinin) hayır yollarından biri için sarf edilmesini şart koşsa, vakıf bâtıldır.]

Bundan dahi tenezzül eylesek maraz-ı mevte, sıhhatde gibidir. Ebû Hanîfe - Rahmetullahi Aleyh- katında lâzım olmayup ve gayri katında lâzım olmayup kabz u ifraz olmadı.

[*Hidâye*'de şu ifâde vardır: Ölüm hastalığında yapılan vakıf hakkında et-Tahâvî, onun ölümden sonraki vasiyyet mertebesinde olduğunu söyledi. Sahih olan, onun Ebû Hanîfe indinde vakf-ı lâzım olmadığı, İmameyn'e göre ise vakf-ı lâzım olduğudur. Vakıf İstılahları için bkz: Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye ve İstılâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu*, İstanbul, 1969, IV, 284-296; Ömer Hilmi

Efendi, *İthâfu'l-ahlâf fî ahkâmî'l-evkâf*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 1997). Ancak o üçte bir (sülüs)den itibar edilir. Sağlık durumundaki vakfetme ise, malın hepsindedir.

Tatarhâniyye'de (şu ibare) vardır: Şemsu'l-Eimme es-Serahsî -Allah rahmet eylesin!- şöyle zikretmiştir: Sahih olan görüş şöyledir: Kişi ölüm hastalığında vakfetmişse o doğrudan sıhhatteki mertebesindedir. Ta ki Ebû Hanîfe kavlince menedilmesin. Ona lüzûm hükmü de taaluk etmez, âriyet (iğreti) gibidir. Ancak kişinin "hayatımda ve ölümümden sonra" demesi durumu müstesnâdır ki, bu durumda vakf-ı lâzım olur.

Hâniyye'de şu ibare yer alır: Büyük din âlimi İmam Ebûbekir Muhammed b. Fadl şöyle demiştir: Vakıf üç türdür. Ya sıhhati yerinde iken, ya hastalık hâlinde ya da ölümden sonra vakıf, sağlığı yerinde iken yapılan vakıf da hibe gibidir; sahh olmasa için kabz ve ifrâz şart değildir. Çünkü o bir vasiyettir. Ancak o malın üçte birinden geçerlidir. Hibede şart olan kabz onda da şart koşulmuştur.]¹⁴

Bu cümleden malum oldu ki, maraz-ı mevtda "vakf etdüm" dediği vasiyyet hükmünde olmaz imiş; madem ki "ba'de vefâtı" (vefatından sonra) demeyince. Zirâ vasiyyetin tarifi: [Nisbet edilen bir nesnenin temlikinin ölümden sonraya bırakılmasıdır]. Ammâ sâniçi fetvâ kendi gönderdiğinin hali malum oldu.

Ammâ Merhûm'un ve Merhûme'nin gönderdikleri, zâhir budur ki, bunlara Padişah temlik etmişdir. Bunlar Beytu'l-mâl'e masrîf oldukları teslim olunduğu takdirde, padişah kadr-i kifâyet temlike kadir, bunlar kadr-i kifâyetden ziyâde idüğüne şübhe yoktur. Eyle olsa beytülmâllık üzere kalub bunların mülki olmaz; nezir sahih olmaz. Bu mertebeden tenezzül eylesek, bunların mülki dahi olsa "nezir-i Türbe-i münevvere" ve "nezir-i Ravza-i şerife" dimek; zahir budur ki, termîmi ve ta'mîridir. Bu makûle nezir bâtıldır. Zirâ, nezrin sıhhatinde cinsinden vâcib olmak ve müretteb ve maksûd olmak şartdur.

[*en-Nihâye*'de şöyle dedi: Bil ki, adak ancak üç şartla sahih olur. Birincisi; adağın cinsinden bir vâcibin bulunmasıdır. İkincisi; araç değil bizzat amaç olmasıdır. Üçüncüsü de adanan şeyin adayana ne adağın yapıldığı anda ne de gelecekte vâcib olmasıdır. Bu yüzden birinci şart olmadığı için "hasta"nın ibadet nezri sahih olmaz. Aynı şekilde, ikinci şart bulunmayacağı için abdest ve tilavet secdesi adağı üçüncü şart bulunmayacağından da öğle namazı veya diğer farzlardan biri hakkındaki adak sahih olmaz.

Serahsî, *Muhîr*'inde şöyle dedi: Kişi, hastayı ziyaret, cenâzeyi teşyi, Kur'ân okumak ve tesbih çekmek gibi maksud bir ibâdet olmayan bir işi adasa, adağı sahih olmaz. Çünkü bunlar bizzat kendileri kastedilen bir ibâdet değildir. Şöyle ki şer'î naslarda bizzat bunları amaç olarak vâcib kılan birşey vârid olmamıştır.

¹⁴ el-Hidaye Hanefî mezhebinde çok önemli sayılan bir eserdir. Yazarı Ali b. Ebî Bekr el-Merginânî (v. 593/1197), Fergana'lıdır ve mezhebe müctehidlerden biridir. Bkz: Hayreddin Karaman, *Başlangıçtan Zamanımıza Kadar İslâm Hukuk Tarihi, İstanbul, 1974, s. 135.*

Kulun bir şeyi kendisine vâcib kılması Allah'ın vâcib kılmasına bağlıdır. Bu yüzden Allah'ın vâcib kıldığı şey cinsinden bir işi adamak sahih olur. Allah'ın vâcib kıldığı cinsinden olmayı adamak sahih olmaz. Meselâ kişi, "Ölüyü kefenlemek Allah için boynuma borç olsun!" ya da "Kurban kesmek üzerime borç/adak olsun!" dese, adak lâzım gelmez. Çünkü ölüyü kefenlemek (başlıbaşına) bir kurbet (ibâdet) değildir. Kurban kesmek ise varlıklı olduğu zaman üzerine vâcib olacaktır. Artık vâcibi vâcib kılmak sahih olmaz].

[*Tatarhâniyye* ve *Şerhu't-Tahâvî*'de şu ifadeler vardır: Adak, mubah veya ma'siyette ise lâzım gelmez. Kişinin "çarşıya gitmek, yahut bir hastayı ziyaret etmek, yahut karısını boşamak, yahut falan kimseyi öpmek ya da koklamak veya onu dövmek ve benzeri şeyler Allah için bana adak olsun!" demesi gibi. Bu gibi adaklar bağlayıcı olmaz.

Ama tâat çeşidinden bir adak olduğu zaman vâcib olur. Bu konuda asıl kâide şudur: Adağın farzlarda bir aslı varsa/olursa nezrini geciktirene vâcib olur. Aslı olanlar oruç, namaz, hac, zekât ve itikâf gibi. Farzlardan bir aslı/temeli olmayanlarsa, hastayı ziyaret, cenâzeyi teşyi ve mescide girmek gibilerdir.]

[*Sirâciyye*'de şu örneklere yer verilir: Ribât, köprü ve benzerlerinin yapımı gibi yine orada müellif şöyle dedi: Kadı, Bedi'ud-dîn'e, adak adayıp "Allah Teala bana şifâ verirse veya hastama şifâ verirse Allah için Kur'ân'ı hatmetmek adağım olsun" diyen kimse hakkında sorulunca cevaben "Onun adağı sahih olmaz" demiştir.]

Ve eğer nezr-i Medine-i Münevvere'den (murad) hizmet ve sükkânına veya Medîne fukarasına tasadduk ise, mülkleri olduğu takdirce nezir sahih olur. Velâkin fetvâda "Ravza-i Münevvere'nin mesârif-i lâzimesine sarf olunmak lâzımdur" dediği sahih olmaz. Mesârif-i mezkûreye sarf kanden lâzım olur? Ve eğer mesârifden murad hademe ve sükkân ise gerü Fetvâda "lâzım" dediği sahih olmaz. Zirâ nâzir zemân ve mekân ve dirhem ta'yîni sâkitdur; riâyeti lâzım değildir.

[*Mecmau'l-Bahreyn*'de¹⁵ şöyle dedi: Nezredenin menfaati, dirhemi ve fakiri tayinini iskat attik.

Tatarhâniyye'de şöyle dedi: (Nezreden) "Mekke fakirlerine şu kadar mikdarı tasadduk etmek adağım olsun", yahut "malım Mekke fakirlerine sadakadır" dese de Belh (şehri) fakirlerine tasadduk etmiş olsa (bu) câizdir. Yine *Tatarhâniyye*'de: Nezr-i gayr-i muallak herhangi bir zamana, mekâna, dirheme ve fakire tahsis edilmez, dedi.

Zamana tahsisine gelince şöyle demenledir: Allah için Receb ayında oruç tutmam, yahut Recep'te ve ondan önce bir ay itikâf etmem bana borç olsun, ya da

¹⁵ *Mecmau'l-Bahreyn*, İbnu's-Sâ'atî (694/1295) tarafından Kudûrî'nin *Muhtasar*'ı ile Ebu Hafs Ömer en-Neseffî'nin *Manzûmesi* esas alınarak telif edilen bu eser, *el-Vikâye*, *Kenzu'd-Dekâik* ve *el-Muhtar* ile birlikte Hanefî Mezhebinde "Mütün-ı Erba'a" diye anılan dört muteber kaynağı oluştururlar. Bkz: Ahmet Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, Ankara, 1990, s. 70.

namazı bu şekilde zikretmiş olsa adak için câiz olur. Muhammed ve Züfer "caiz olmaz" dedi. Kişi, "şu kadar mikdarı yarın tasadduk etmek adağım olsun" dese ve onu bugün tasadduk etse câizdir. Bu son hüküm biz Hanefîler'e göredir. Züfer bunu kabul etmez].

[Mekâna gelince kişi, Mekke'de namaz kılacağını, yahut oruç tutacağını yahut tasadduk edeceğini adasa da başka bir yerde bunları yapsa, Züfer'in hılâfına olarak câizdir.

Dirhem ve fakîrin tahsisine gelince: "Bu dirhemler ya da fakire tasadduk etmem Allah için borcum olsun!" desen bunun ardından başka dirhemleri ve o fakirden başka bir fakire tasadduk etsen, Züfer'in hılâfına câizdir.

Nezr-i muallak ise, "Bir kişi falan kimse gelirse, Allah için tasadduk etmek, yahut oruç tutmak, yahut namaz kılmak, ya da itikâf etmek adağım olsun!" desede o falanca gelmeden adağını yerine getirirse, câiz olmaz. Çünkü Züfer'e göre kişi, belli bir zamanda ve belli olan malla yapılmasını üstlendiği gibi de îfâsı gerekir. Bizim delilimiz ise şudur: Adak bir kürbettir. Burada kurbet olan bizâtihi kendisidir, ta'yîn değildir; bu yüzden dikkate alınmaz. Bu hüküm muallakın hılâfıdır. Çünkü ta'likin sebep olması imkânsızdır. Bu sebeple onu önceye almak câiz olmaz. Nisbet edilen şey (muzaf) ise, bilinen sebeplerden ötürü, hâl-i hâzırda bir sebep teşkil eder].

Pes bu cümleden ma'lum oldu ki il menzûrât mâdem ki, Medine-i Münevvere fukarâsına teslîm idüb kabz itmemiş olalar; anı, bunda getirüb yeniçerilerden veya gayri fukarâdan olanlara vazife yerine virmek câizdür.

Bu cümleden tenezzül eylesek, nâzirlerüñ ta'yîn itdüğü fukarâyâ teslîm lâzım dahi olsa, lâkin nâzir fevt olsa menzûru fukarâ-i muayyeneye teslîmden evvel verese teslîm lâzım olmaz.

[*Tuhfetu'l-fukaha*'da¹⁶ şöyle dedi: Kişi, üzerinde fitre, harac, cizye, adaklar ve keffâretler olduğu halde ölse, bize göre, bunlar onun terekesinden alınmaz.]

Zekâtuñ ve nüzûruñ terike-i meyyitden çıkarması lâzım olmayup belki miras olub verese beyninde kısmet olunması mâdâm ki vasiyyet itmeye. Vasiyyet itdüğü takdirce, sülüsden mu'teber idüğü ekser-i kütüb-i mu'teberede mestûrdur.

[Ataullah Efendi'nin Bu Konuda Arapça Bir Risale Yazılmasını İstemesi ve İmam Birgivî'nin Şahsî Durum ve Düşünceleri:]

Bir arabîce risale yazasız deyu buyurmuşsuz. Gözlerimiz za'f üzere olmağın şimdi âña kudret olmadı. Bu risale yazmada dahi haylîce zahmet çekildi. Hattâ mühim anlamağın irtikâb olundu; yogise yazıdan ferâgat eylemişdik. Hattâ ehâdis-

¹⁶ Semerkandî'nin (v 538/1114) telifi olan *Tuhfetu'l-fukaha*, Kudûrî'nin *Muhtasar*'ına dayanılarak meydana getirilen bu eser, tertibi bakımından fıkıh kitapları arasında ayrı bir özelliğe sahiptir. Bkz: Ahmet Özel, *Haneftî Fıkıh Âlimleri*, Ankara, 1990, s. 49.

i şerîfe cem'î sülûsan olmuş iken mecâl olmayup kalmışdır.¹⁷ Mütâle'ada dahi tadrîs ve tezkîr için cüz'îce iderüz; çoğa mütehammil olmaz. Yazının zararı mütâle'anın ez'âfidur. Sâbikan gönderdiğiniz mürettebât ve edviyeyi istimâl ider iken kuvveti izdiyâde idi; şimdi za'fî izdiyâdedir. Bunda ise edviye bulunmaz; düzmeye dahi eyüce eczâ bulunmaz.

Gözceğizimiz sermâye idi!

"İnnâ lillâh ve innâ ileyhi râci'ün!"¹⁸

[İstenen Arapça Risaleyi Yazmak İçin İmam Birgivî'nin İhtiyaç Duyduğu Şeyler:]

Ve hem arabîce risale yazıcak tamamca tafsîl olmak münâsibdür.

Padîşahın cemî'î dahl u harc ma'lumumuz değüldür. Rivâyât ise muhtelifdür. Eğer ol Kerîm u Rahîm'in lütf u ihsânı olup gözceğizlerimize gerü kuvvet gelürse zikrolunanı tafsilen ve 'alâ vechihî yazup veya bir tafsile kâdir âdil kimesneyi gönderesiz. Lâkin bazı kitabcıklar lâzımdır: *Bedâyi'*¹⁹ ve *Mebûsât* ve *Siyer-i Kebîr Şerhleri* ve *Edeb-i Kâdî Şerhleri* ve dahi buna benzer anları dahi bilece gönderesiz.

[İmam Birgivî'nin Bid'atlarla Mücadele İçin Daha Önce Düşündüğü Tedbirler:]

Sâbikan, bu fakîre hâtıra olurdu ki, bir kitâb te'lîf idem ki, münkerât-ı şâyî'a fî hâre'z-zemânî câmi' ola! Evvelâ münkerât-ı selâfından şüru' idem. Ardınca münkerât-ı vüzerâ ve münkerât-ı erbâb-ı dîvân ve münkerât-ı kudât ve münkerât-ı müftîn ve münkerât-ı müderrisîn ve münkerât-ı müstefidîn ve münkerât-ı mesâcid ve münkerât-ı esvâk ve 'alâ hâze'l-kıyâs... herbirini edillesiyle tafsilen beyân idelüm. Birisinin münker idüğünde şübhe olunsa mahallinde yoklana, hakikate ittıla' oluna! Lâkin iki şey mâni olurdu: Biri, fetvâdan çokça kitabımız olmadığı ve biri huzûr-ı kalb olmayup hümûm ve gumûmdan teferruğ idemedüğümüz. Şimdi za'f-ı basar mâni'-i sâlis oldu. Ve eğer bu didüğümüz müyesser olsaydı didüğünüz risaleye ihtiyac olmayup bunda münderic ve bir eyüce iş olurdu.

¹⁷ İmam Birgivî bu sözleriyle *Kitâbu'l-îmân* ve *Kitâbu'l-İstihsân* adını verdiği iki hadis mecmuasını yazmak için hadis-i şerifleri toplamasını kastediyor olmalıdır. Daha sonra bu eserlerini tamamladığı görüyoruz. Bkz: Ahmet Turan Arslan, *İmam Birgivî, Hayatı, Eserleri ve Arapça Tedrisatındaki Yeri*, İstanbul, Seha Neşriyat, 1992, s. 106-110.

¹⁸ Bakara Sûresi 156. âyetten iktibâstr: "Biz Allah içiniz ve biz O'na döneceğiz!" Allah'ın müjdelenmesini istediği sabırlı kullar, kendilerine bir musîbet geldiği zaman böyle söylerler. Âyet-i Kerîme'de geçen bu cümleye istirca' cümlesi denir.

¹⁹ Alâuddin Ebû Bekir b. Mes'ûd'un (v. 587/1191) eseridir. Mısır'da 1327-8'de basılmıştır

[Mektub'un Muhâtabı Ataullah Efendi'nin Özel Durumuna**Dair:]**

Ve dahi yerlerde (arâzî) padişahın temlîki ne vechile olur, vâkıf olmadım. Eğer hibe ve sadaka tarîkı ile olursa arâzî beytu'l-mâl'ındır. Zirâ hîn-i fetihtе gâ-nimîn beyninde kısmet olunmamışdır. Padişah masrîf-ı Beytu'l-mâl gayrısını temlîke kâdirdir. Velâkin bi-kadri'l-kifâye.

Sizler Beytu'l-mâl'e masrîf olduğunuzda şübhe vardır.

[*Tatarhâniyye*'de denildi ki: Râzî'ye Beytu'l-mâl hakkında "Zenginlerin orada nasibi var mıdır?" diye sorulunca şöyle söyledi: "Hayır. Ancak âmil (Beytu'l-mâl görevlisi) kâdî olması hâriç. Aynı şekilde fakihler için de bir pay yoktur. ancak kendi nefisini insanlara fikh'ı veya Kur'an'ı öğretmek için tahsîs eden fakih müstesnâ".]

Masrîf idiniz müsellemler olsa da bi-kadri'l-kifâyedir. Halâl olan Bâb-ı Sâlis-de²⁰ zikrolunmuştur. Bu temlîk olacak yerler kadr-i kifâyetden zâid idüğü mukar-radür.

Husûsan, işitdim ki, yevmiyeniz üç yüz, seneviyeniz dokuz bin sekiz yüz olmuş. Yalnız bunlar rahi kifâyetden zâid idüğünde şübhe yoktur. Yüz akçe yevmiye size kâfi belki zâid olmaktadır. Zirâ çok huddem ve a'vân lâzım değildir. İsrâfa izin yoktur. Mâ'adâsın mahalline ve müstehkına îsâl idesiz lâzımdır. Kendi mülkünüz anlayub nice gerekse tasarruf itmenizin vechi yoktur. Bu fakîrin vechi gördüğü oldur ki, padişah bu yerleri size kıymeti ile bey' ide; semeninden sizi ibrâ ide. Böyle olıcak yerler sizlerin mülki olmada şübhe kalmaz. Tasarrufunuz ne vechile olur ise murad hâsıl olur. Kelâm semeni ibrâsında kalır. Anun dahi tadârüki oldur ki, masrîf-ı Beytu'l-mâl olanlara her itdüğünüz ihsânı kendü mülkünüzden olur ise üzerinizde olan semen-i arza tutasız. Zirâ şimdi Beytu'l-mâl muntazam değildir. Kişi Beytu'l-mâl eline girecek mahalline sarfa ruhsat vardır. Padişah'a veya Beytu'l-mâl Emîni'ne virmek lâzım değildir., belki câiz değildir. Havf itmez ise masrîfine virmezler.

[Hâmil-i Varaka (Mektubu Getiren) Mütevellî-zâde Ahmed Çelebi Hakkında Şefâat:]

Ve dahi hâmil-i evrâk Mütevellî-zâde Ahmed Çelebi²¹ kazadan kaçır. Ancak buracıklarda bir medreselik olsa deyü fakîrden istişfâ ider ki, Tire'de bir medrese var imiş, ana tâlib. Ancak bu hususda sa'yiniz mercûdur.

²⁰ Muhtemelen, Birgîvî merhum, *et-Tarîkatu'l-Muhammediyye*'nin üçüncü bölümünü kastediyor olmalı.

²¹ Mütevellî-zâde diye meşhurdur. Birgi medresesi müderrisliği ve Tire Kadılığı yaptı. Tespit edebildiğimiz son görevi Kudüs Kadılığına tayini (1031/1621)'dir. Bkz: Atâî, *Hadâuku'l-hakâik*, nşr. Abdulkadir Özcan, Çağrı Yayınları, İstanbul, 989, s. 462, 745.

[Ataullah Efendi'yi Bazı Öğütler:]

Ve dahi sizlerin kuzât ve ümerâ umûruna tasaddî itduğünüzden bu fakîr hiç fâide anlamaz; eğer dünyevî ve eğer uhrevî. Belki iki cihetden zarar vardır anlaruz. Vezîrin size incinmesi bu hususdan. Zîrâ anlar bu hususda müstakil olmak isterler. Siz anda mâni' olursuz; nice murâd itdüğü hılâf olur. Andan 'adâvet nâşî olur. Eğer uhrâ hâli dersünüz, kuzâtın ve ümerânın hâli ma'lûmunuz ise bunlara mu'âvenetin zararında şübhe itmezsiniz.

Kûtâhiyye'de bu fakîre demişsiniz ki, "Bu kadar karışmamız padişah oluncadır; kendi ile de böyle söylemişizdir. Ol zamanda el çeküp kendi hâlimize meşgûl oluruz." Ammâ şimdi ol va'deye vefâ olmadı. İmdi, sizden mercû olan oldur ki, cümleden el çeküp kapunuzu bekidüp gelenlere "Biz sahib-i emir degilüz"; begler, sipâhîler ise, anlar için vezîr nasbolunmuşdur; kuzât ve müderrisîn ise, anlar için Kadî-askerler vaz' olunmuşdur; havâdis istiftâsı için Müftî vaz' olunmuşdur. Bizim bunlardan biri vazîfemiz değıldür, deyü redd idesüz.

Padişah hazretine da'vet olundukda varup düşdüğüne göre ba'zı emr-i ma'rûf ve nehy-i münker söylemek üzere kasr idesüz. Kendi nefsinüz ıslâhına meşgûl olub bakıyye-i ömrü nefsi halvet ve tâatda geçüresiz.

Dünyâya bir dahi gelmesiz ki, tâ o vakit tezevvüd idesiz. Ehlin ve 'ıyâlin dünyâsı için dîninizi yıkmayasuz, ecnebîler kanda kaldı!

Bu nasihati kabul idersenüz dîninizi olduğundan mâ'adâ dünyânız dahi ma'mûr olur. Vezîr dahi muhabbet ider. Zirâ şirketden kurtuluş, istiklâl hâsıl olur. Bu aralığa karışmamağla beşâyış kurtulurmuşsınız bâri. Heyhât, heyhât!

"Şüphe edip ayrılığa düştükleri şey gerçek söz odur. Muvaffak eden Allah'dır". [Meryem Süresi : 34]

[İmam Birgivi'nin Özel Hayatına ve Birgi'nin iklimi, Halkı ve Sosyal Hayatına Dair Bazı Bilgiler:]

Eğer bu fakîrin hâminden istifsâr iderseniz, şimdiki hâlimiz hayli muhteldir:

Birgi'ye gelelden dokuz yıldır, nefs-i Birgi'den bir dânişmendimiz yokdur. Olancanın ekseri bizim yerdendir.²²

Bir musâhabete kâbil kimsecik yokdur. Merhûm olan Efendi ile eğlenüb def'i vahşet idüp derleşürdük. Anlar gidelden berü garîb olduk.²³

²² Kadızâde (v. 1045/1635)'nin Balıkesir'deki hocaları, İmam Birgivi'nin talebelerinden oldukları bilinmektedir.

²³ Mayıs 1978'de Birgi'ye gidişimde Birgi Mezarlık bekleşinin anlattığına göre, İmam Birgivi'nin kabrinin yakınında medfun olan Müderris İbrahim Efendi (v. 978/1570), Birgivi ile samîmî dostmuş ve bu zâtın ölümüne çok üzülmüş... Şifâhî malûmat zikrettiğimiz gibi ise de İbrahim Efendi'nin Uçuncü Murad'ın şehzâdeliğinde ilk hocası olan İbrahim Efendi (v

Bir kasabada durmak 'ilmin ziyâ'ı var iken iki şeyden ötürü olmak gerek:

Biri salâtda sünnete ri'ayet olmakdur. İmam ve hatîb ve müezzin sâlihler ve âlimler olup kırâetleri tecvîd üzere olup bilâ lahn velâ tegannî olmağla.

Hatîbimize ne hutbe okumağı öğredebildik, tegannîden ve lahndan kesdüre-medük ve ne ef'âlin muntazam idebildik.

Ve ikinci tenhâca olub menâhî istimâ'ından ve ru'yetinden beri olmakdur.

Bihamdillâh, şimdiye dek bu fâide hâsıl gibi idi. Velâkin şimdi bu dahi fevt oldu. Geçen yaylakda evimizi âlet-i harb u lehv ile muhâsara idüb ve taşra hareme girüb bir neçe def'a hücum ile içerü girmek kasd itdiler. "Bre kâfir! Bre kızılbaş! Gel taşra çık!" deyü gavğâlar eylediler. Avrat ve oğlan havflarından helâk haf olundu.

Yanımıza karîb defterdâr olurdu. Mahalleden kimesneyi taşra çıkarmazlar. Bir kimesnecik dîvârdan aşup Defterdâr'a habercik eylemiş. Allâhu Teâlâ râzî olsun! Ol dahi yayanca seyirdüb âdemleri ardınca geldiler. Andan sonra dağıldılar. Defterdâr haylice ma'rifetlice, muhibb-i 'ulemâ kimsecik. Ancak meclis-i 'ilme ve salâta müdâvim. Bu fakîre çokca ihsân itdiler. Bir nice kere evimizi adamlarına bekletdiler. Lala olmuşsa bâri mümkün oldukça haramdan ve îzâdan perhiz ider.

Bu mertebe hücumu sebab nedir derseniz, birkaç kâfir müslüman olmuş, donanma iderüz deyü her taraftan âlet-i harb u lehv ile kimesneler cem' oldılar. Ma'lum-ı şerifdir; bu ma'küle nesne âdet-i fesâddan hâlî olmaz. Ve dahi celeb tâ-fesi²⁴ âlet-i lehv ile bâzarda gezüb kimini döğüp ve kiminin esvâbını gasb idüb çokça fesâd itdiler.

Bu fakîr bir çâvuş çağırıp "Paşa'ya var. Bazı kelâmımız var. Onlara söylemek isterüz. İzin verirlerise varalum." deyü gönderdim. "N'ola gelsün!" dimişler. Varup bu fesadları beyân itdik.

Dediler ki: Donanma men'ine kâdir değiliz. Ammâ âlet-i lehvi men' idelim; cüz'îdir", deyü hemân çavuşlara ısmarladı: "Her kimin elinde âlet-i lehiv görürseniz fadın!"²⁵ Anlar dahi bir ikisini fadmışlar. Heman sebab bu olmuş. Paşa sözünü tenfize kadir değil, ancak zulmi def'eylemek şânından değil.

Sonra, ol celebler ba'zı i'tizâra geldiler: "Bu ikdâma ba'is Birgi ekâbirinden birkaç kişi bize iğvâ itdiler" eydüb "Bizi bu herîfin elinden kurtarın. Bunda dîn u diyânet yokdur! Bu gazâdur!" didiler. "Yohsa biz şeyhlerden korkarız!" didiler. Biz dahi afveyledik.

Pes öyle olıcak, bu yıl inşâallâhu te'âlâ Bozdağ'a çıkmak üzereyüz. Zira cümleden gayri istima'ı melâhîden mümkün oldukça ihtirâz vâcibtir:

981) olması pek muhtemeldir. Bkz: Atâî, *Hadâik*, s. 179,261, 289, 304, 331, 385, 429, 591; Bekir Kütükoğlu, Murad III maddesi, *İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 1971, VIII, s. 615-625.

²⁴ Ayak takımı.

²⁵ "fat:-kırmak, parçalamak" *Tarama Sözlüğü*, c. III, *Derleme sözlüğü*, c. V.

Kâdîhân buyurdu ki: Aletle ahenkli sesler şıkarmak gibi eğlenceye kulak vermek haram ve ma'siyettir. Çünkü Peygamber'in -aleyhisselâm!- şu sözü vardır : "(Gayr-i meşrû) eğlenceleri dinlemek bir ma'siyet, eğlence meclisinde oturmak fâsıklık ve ondan haz duymak bir tür küfürdür". Peygamber -Aleyhisselâm- bu sözü işi sağlam tutma yollu söylemiştir. Binâenaleyh, kişi onu ansızın işitirse ona herhangi bir günah yoktur ve o melâhiyi duymamak için vargücünü harcaması gerekir. Çünkü Peygamber'in -aleyhisselâm!- (bu yüzden) parmağını kulağına soktuğu rivâyet edilmiştir.

Birgi'de senin için durmağa kâbiliyyet yoktur, dirler. Lâkin bu fakîre yakîn gelmez. Çünkü, külle'l-cühd me'mûrun bih olıcak , lâzım oldu ki, bir mikdar duravuz. Eğer nefs-i emir kâbil değil ise çıkavuz. Zirâ mehlekeye ilkâ olur, özür olur; külle'l-cühd emrine muhâlif olmaz. Ammâ ibtidâ çıkmak -îlim gelmeden- külle'l-cühd emrine muhâlif olur. Bu i'lâmdan garaz, sonra işidüb, dahi sebeb neiki? deyü muzdarib olmayacağız. Ve eğer Birgi'de durub Bozdağ'a çıkmamak kâbil ise gâyet haz iderdik. Vücûh-ı kesîre ile:

A'zamî tenhâca olub kulağımız dinç olup ibâdete huzur-ı kalble teveccüh itmekdir. Talebe dahi bilece kalurlar; musâhabet-i 'ilmiyye dahi fevt olmaz.

Allah'ın yardımıyla risale tamam olmuştur...